

Eserin bir nüshası *I'câzû'l-münâcî* (mu hâcî) *fi'l-elgâz ve'l-eḥâcî* adıyla Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (III. Ahmed, nr. 2419).

Dellâlülkütüb'ün bunlardan başka bir de divanının bulunduğu kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, X, 241-242; Yâkût, *Mu'cemû'l-üdeba'*, XI, 194-197; İbn Halikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, Kahire 1948, II, 109-110; Zehebi, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XX, 580-581; Safedî, *el-Vâfî*, XV, 169-176; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VI, 68-69; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb*, III, 118; *Keşfü'z-zunûn*, I, 121, 788; II, 972, 1080, 1103, 1560, 1817, 2049; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 384; Brockelmann, *GAL*, I, 248; *Suppl.*, I, 238; Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-edeb*, III, 344-345; C. Zeydan, *Âdâb* (Dayf), III, 23-24.

NECATİ KARA

DELLÂLZÂDE İSMÂİL EFENDİ

(bk. İSMÂİL EFENDİ, *Dellâlzâde*).

DELVİNE

Arnavutluk'ta
bir yerleşim merkezi.

Bugünkü Arnavutluk'un güneyinde Saranda şehri civarında Cer dağıının eteklerinde yer alan ve nüfusu 7300 dolayında olan bir kasabadır. Delvine adı Arnavutça'nın Toska diyalektiğinde "koyunların yaşadığı yer" anlamına gelir.

Delvine'nin eski ve Ortaçağ'lardaki tarihi hakkında fazla bir şey bilinmemektedir. Yakındaki Roma-Bizans harabeleri buranın tarihini Ortaçağ'ların başlarına kadar götürmektedir. Delvine'nin XI-XIII. yüzyıllar arasında Cermhal tepesinde bir kale olarak yeniden kurulduğu ve "canlı şehir" şeklinde anıldığı tesbit edilmektedir. Şehrin Osmanlılar'la ilk teması, 1432'de Sinan Paşa'nın bu bölgeye doğru yaptığı akınlar sırasında oldu. Ancak 1537'ye kadar kesin bir Osmanlı hâkimiyeti sağlanamadı. Bu tarihte Kanûnî Sultan Süleyman'ın Korfos (Pulya) seferi sırasında, Ayas Paşa'nın gayretiyle bölgedeki Arnavut isyanı bastırıldıktan sonra Delvine de ele geçirildi. Burası bir sancak haline getirilerek Osmanlı topraklarına katıldı, bir sancak beyi, kadı ve dizdar tayin edildi. Stratejik ve askerî açıdan büyük öneme sahip olan sancağın merkezi Delvine kasabası idi ve sık sık ayaklanan Arnavut âsilere karşı bir üs vazifesini görüyordu. Ayrıca Delvine, 1530'lardan itibaren Yanyalı Şeyh

Yâkub Efendi vasıtasıyla Arnavutluk'ta yayılmaya başlayan Halvetî tarikatının da merkezi durumuna geldi. Daha sonraki dönemlerde yerini Bektaşîliğe bırakacak olan Halvetî tarikatı mensupları burada önemli sayıda taraftar buldu.

XVI-XVIII. yüzyıllarda Osmanlı idaresi altında Delvine, zenaat ve ticaretin gelişmesi sonucu ekonomik ve idarî bir merkez özelliğini kazandı. Bu gelişmede çağrafi mevkii önemli rol oynadı. Çünkü burası verimli bir ovanın merkezinde bulunması yanında İyonya denizi sahillerinden Ergiri (Ergirikastro) ve Yanya'ya doğru uzanan yolların kavşağında yer alıyordu. Şehrin XVII. yüzyıldaki durumu hakkında geniş bilgi veren Evliya Çelebi, Delvine'yi sivri bir kayanın üstünde beş köşeli küçük bir kaleye sahip kasaba olarak tarif eder. Kale içinde bir mescid, üç ev, bir ambar, cephaneye ve su sarnıcının bulunduğu, kalenin dışında sağ tarafta kiremitli, kâgir minareli Hünkâr Camii ile bunun hemen dibinde seksen dükkânlı küçük ve dar bir çarşının yer aldığını belirtir. Ayrıca kalenin kuzey tarafında yokuş aşağı uzanan varoş kısmında hepsi mahfuz ve mükemmel inşa edilmiş birbirine bitişik olmayan 100 kadar ev ile üç medrese, üç sıbyan mektebi, üç han, üç tekke ve bir hamamın bulunduğu yazan Evliya Çelebi, şehir halkının başlıca ekonomik faaliyetini zeytin ve zeytinyağı ticaretinin teşkil ettiğini de kaydeder. Osmanlılar döneminde Delvine'de II. Bayezid tarafından yaptırılmış Hünkâr Camii'nden başka Abanos Bey Camii, Hızır Ağa Camii, Mustafa Paşa Camii, Mehmed Bey Camii ve Medresesi'nin yer aldığı tarihî kayıtlardan tesbit edilmektedir. Ancak bugün eski döneme ait hemen hemen hiçbir İslâmî eserin bulunmadığı Delvine'de son zamanlarda yaptırılmış olan Hacı Ahmed Ağa Camii de (1872) 1967 kültür ihtilâli sırasında tahrip olmuştur.

XVIII. yüzyılda kurulan Delvine Paşalığı'nın merkezi olan şehir 1811'de Tepedelenli Ali Paşa'nın işgaline uğradı. Ayrıca Arnavutlar'ın Tanzimat reformlarına karşı giriştikleri ayaklanmalarda da önemli rol oynadı. 1878'de burada Prizren Arnavutları Birliği'nin merkezi kuruldu. XIX. yüzyılın sonlarında Delvine Yanya vilâyetinin merkezi durumunda olup 7500 kadar nüfusa, 400 dükkân ve iş yerine sahipti. Şehir 15 Kasım 1912'de Osmanlı idaresinden ayrılarak yeni teşkil edilen Arnavut Prenslığı'na katıldı.

BİBLİYOGRAFYA :

Celâlzâde, *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 288*, 479*; Peçuytu İbrâhim, *Târih*, I, 196; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 640, vr. 125*; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 668; *Kâmûsü'l-a'lâm*, III, 2153; *Burimë të zgjêdhura për historinë e shqiperise*, Vellimi II (Shek. VIII-XV), Tirane 1962; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mi'mârî Eserleri IV*, s. 396; M. Kiel, *Ottoman Architecture in Albania 1385-1912*, İstanbul 1990, s. 92-93; Fr. Babinger, "Delvina", *EI²* (İng.). II, 203; *Fjalor Enciklopedik Shqiptar*, Tirane 1985, s. 176.

SKENDER RIZA

DEM

(د م)

Nefes ve vakit anlamına gelen
bir tasavvuf terimi
(bk. NEFES; VAKİT).

DEM

(دم)

Hac ve umre yapan kimselerin
kestikleri koyun ve keçi cinsinden
kurbanlar için kullanılan bir terim.

Sözlükte "kan" anlamına gelen ve kan akıtmak suretiyle gerçekleştirilen kurban kesimi için mecazî olarak kullanılan dem, hac ve umre sırasında ibadet maksadıyla veya bir vâcibin terki, geciktirilmesi yahut bir ihram yasağının çiğnenmesine ceza olarak kesilen koyun, keçi, yedide bir deve veya sığırı ifade eder. Nitekim hacla ilgili hadislerde dem bu anlamda kullanılmıştır (meselâ bk. Buhârî, "Hac", 37). Hac sırasında kurban edilmek üzere hazır bulundurulmuş hayvanlar (hedy) deve ve sığır gibi büyükbaş olursa *bedene*, koyun ve keçi cinsinden olursa dem adıyla anılır. Kendisine dem vâcib olan kişi koyun kesmekle veya Allah rızası için kesilen deve veya sığırın yedide birine iştirak etmekle sorumluluktan kurtulmuş olur.

Hac veya umre dolayısıyla kesilen kurbanlar kesiliş maksatlarına göre değişik isimler alırlar. Kirân veya temettu' hacı yapanların kesmeleri vâcib olan kurbanı dem-i şükür, hac veya umre için ihrama girdiği halde geçerli bir mazreti dolayısıyla vazifesine devam edemeyen ve ihramdan çıkmak zorunda kalan kişinin kesmek zorunda olduğu kurbanı dem-i ihsâr, hacca başladığı halde zamanında Arafat'ta vakfe yapamadığı için o yılın hac zamanını geçiren kişinin Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine gö-

re kesmesi gereken kurbanı dem-i fevât, Allah rızâsı için nâfile olarak kesilen kurbanı dem-i nefl, ihram yasaklarına riayet etmeyen veya hac ve umrenin vâciblerinden birini yerine getirmeyen kimsenin kesmesi gerekli kurbanı da dem-i cinâyet denir.

İhramda iken en az bir gün dikişli elbise giymek, başı örtmek, asgari bir organının tamamına koku sürmek, başın ve sakalın en az dörtte birini tıraş etmek, asgari bir elin veya ayağın tırnaklarını kesmek, kudüm ve vedâ tavafını erkekler cünüp olarak, kadınlar hayız veya nifas halinde iken, ziyaret tavafını abdestsiz olarak yapmak, ziyaret tavafının üç, vedâ tavafının dört şavtını ek sık yapmak veya vedâ tavafının tamamını terketmek, Safâ ile Merve arasındaki sa'yi yapmamak, arefe günü güneş batmadan önce Arafat'tan ayrılmak, Müzdelife vakfesini, şeytan taşlamayı terketmek gibi davranışlar Hanefîler'e göre demi gerektirir. Mâlikîler'e göre mîkât mahallini ihramsız geçmek, telbiyeyi, kudüm tavafını, şeytan taşlamayı, Mina ve Müzdelife'de gecelemeği terketmek; Şâfiîler'e göre mîkât mahallini ihramsız geçmek, Müzdelife ve Mina'da gecelememek ve vedâ tavafını terketmek; Hanbelîler'e göre dikişli elbise giymek, koku sürünmek, karşı cinsi öpmek ve okşamak, saç ve tırnak kesmek demi gerektiren başlıca davranışlardır. Mezhepler arasında ayrıntıda farklı hükümler bulunmakla birlikte söz konusu ihlâlin meşrû bir özürden dolayı meydana gelmesi veya kişinin maddî imkânının bulunmaması halinde dem yerine oruç tutulması ve fakirlere belirli bir sadakanın verilmesi de söz konusu olmaktadır (geniş bilgi için bk. HAC; İHRAM).

Hanefîler'e göre dem Harem'de kesilir. Mâlikîler'e göre avlanma ve cinsi münasebette bulunmanın cezası olan kurbanlar Mina veya Mekke'de kesilir; diğer kurbanlar her yerde kesilebilir. Şâfiî ve Hanbelîler'e göre ise asolan demin Harem'de kesilmesidir. Hanefîler dışındaki üç mezhebe göre dem-i ihâr ihâr*ın olduğu yerde kesilir.

Temettu' ve kırân haccından dolayı kesilmesi gerekli olan şükür kurbanının bayramın ilk üç gününde kesilmesi Ebû Hanîfe'ye göre vâcip, Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre sünnettir. İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre de bu süre içinde kesilir, daha önce kesilemez. Şâfiî'ye göre bu süre içinde kesilmesi sünnetse de daha önce ve daha sonra da

kesilebilir. Ceza kurbanları için belli bir süre bulunmama ile birlikte hatanın işlenmesinden hemen sonra kesilmesi efaldır.

Kırân ve temettu' haccında kesilmesi vâcip olan şükür kurbanı ile nâfile olarak kesilen kurbanın etinden sahibi yiyebilir. Hacda ceza ve kefarete olarak kesilen kurban ise (dem) âlimlerin çoğunluğuna göre adak ve zekât hükmünde olup etinden sahibi ve bakmakla yükümlü olduğu yakınları yiyemez.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Hac", 37; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 310-323; İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 282, 322, 371, 520 vd.; İbn Kudâme el-Makdisî, *eş-Şerhu'l-kebir* (İbn Kudâme, *el-Muğni* ile birlikte), III, 244-245; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, İstanbul 1987, I, 161-165; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir* (Bulak), II, 224-254; Şirîni, *Muğni'l-muhtâc*, I, 512 vd., 532 vd.; İbn Cüzey, *Qavânînu'l-aşkâmi's-ser'iyye*, Kahire 1985, s. 132-134; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, II, 542-590; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, III, 256-268.

RAHMİ YARAN

DEM

(د م)

Türk müsikisinde kullanılan bir tabir.

Farsça'da "nefes, soluk" anlamına gelen kelime, Türk müsikisinde birbirleriyle ilgili olan sesleri belirtmek için "dem sesler" ve "dem tutmak" tabirlerinde kullanılmıştır.

Neyin ses alanı içerisinde yer alan en pest sekizlisindeki perdelere dem sesler denir. Bunlar, üflenerek çıkarılması oldukça zor kabul edilen kaba rast ile gevşet perdeleri arasındaki seslerdir. Neyzenlerce bu sesleri iyice çıkarmadan diğer perdelerin hakkını vermenin imkânsız olduğu kabul edildiğinden ney derslerine başlayanlara önce dem sesler öğretilir. Bu seslerin canlı ve kolay üflenebilmesi neyzenin kabiliyeti ve bu arada çok çalışması ile ilgili bir husustur. Bu sebeple eskiden mevlevîhânelerdeki ney öğretimi, 300 gün süren bir dem sesleri üfleme safhasıyla başladı.

Türk müsikisinde ses veya çalgı ile yapılan serbest (irticâî) icra esnasında, yaylı veya üflemeli bir sazın sürekli yahut aralıklı olarak soliste okuduğu ya da çaldığı makamın güçlü veya durak perdelere basarak eşlik etmesine dem tutmak denilir. Dem tutma sırasında çok defa eserin icra edildiği dizinin bir oktav aşısından eşlik edilir.

Öte yandan, Mevlevî âyinde neyzenbaşının ilk taksimi sırasında taksim sonlarına doğru bir veya birden fazla neyin taksim edilen makamın durak perdesini sürekli üflemesine de dem tutmak denir.

BİBLİYOGRAFYA :

Türk Lugatı, II, 766; Abdülbâkî Nâsır Dede, *Tedkik u Tahkik*, Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 1242, vr. 6^a; Abdülbâkî Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, İstanbul 1963, s. 13, 84; a.m.f., *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, s. 374; Halil Can, "Mevlevî Âyini", *Hiz. Mevlana ve Mevlevî Âyînleri*, İstanbul 1969, s. 20-21; Süleyman Erguner, *Ney: Metod*, İstanbul 1986, s. 35, 46; Öztuna, *BTMA*, I, 216.

NURİ ÖZCAN

DEMAK

XV. yüzyılın son çeyreğinde kurulan ve yaklaşık bir asır süren Cava adasındaki bağımsız ilk müslüman devleti.

Önceleri Cava'nın kuzey sahillerinde bir liman şehri olan Demak, bugün zamanla sahilin geniş kumsallarla kaplanması yüzünden denizden birkaç mil içerde kalmış küçük bir yerleşim merkezidir. Cava geleneğine göre Demak hükümdarlarının soyunun, XV. yüzyılın son çeyreğinde bölgeye yerleşen Cek Ko-po (Ç. Ko-po Amca) adındaki Çinli zengin bir müslüman tüccardan geldiği kabul edilmektedir. Cava vekâyî-nâmelerinde ilk Demak hükümdarının, son Macapahit kralı ile daha sonraki yıllarda saraydan kovulan Çinli bir prenesten doğan Raden Patah (Arapçası Fettâh) olduğu anlatılmaktadır. Yine aynı kaynaklara göre bu sıralarda zayıf düşen Macapahit Hindü Budist Devleti Demak'ın saldırılarıyla ortadan kalkmıştır. Demak'ın ikinci hükümdarı, Portekizlilerin Rodim diye adlandırdıkları Bedreddin (veya Kame-rüddin) yaklaşık 1504 yılında ölünce yerine geçen oğlu (veya kardeşi) Trenggana Demak Devleti'nin en güçlü hükümdarı idi. Daha sonraki Cava kaynaklarında onun 1524 yılından itibaren "sultan" unvanını aldığı kaydedilmektedir. Trenggana, birincisi 1505-1518, ikincisi 1521-1546 yılları arasında olmak üzere iki dönem hükümdarlık yaptı. Bu iki dönem arasındaki üç yıl içinde kayınbiraderi Cepara hâkimi Patih Yûnus hüküm sürmüştür.

Trenggana devrinde Demak zenginlik ve nüfuz bakımından zirveye ulaştı. Trenggana o bölgenin önemli limanlarını Demak'a bağlamaya çalıştığı gibi he-